

Hanna Kruk

Akademia Morska w Gdyni

ZNACZENIE ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO WE WSPÓŁCZESNYCH TEORIACH WZROSTU GOSPODARCZEGO

1. Wstęp

Środowisko przyrodnicze, jego zasoby i walory decydują o istnieniu człowieka jako gatunku oraz determinują prowadzoną przez niego działalność gospodarczą, dostarczając niezbędnych elementów (surowców, żywności). Jednak rabunkowa gospodarka prowadzona przez człowieka doprowadziła do zmian i zubożenia środowiska, co może stanowić istotną barierę dla rozwoju gospodarki oraz zaspokojenia potrzeb ludzkich. Mimo rozwoju technologii, postępu technicznego, wzrastającego poziomu wiedzy środowisko przyrodnicze ciągle pozostaje istotnym czynnikiem determinującym wzrost gospodarczy. Artykuł stanowi próbę przedstawienia, jak środowisko jest traktowane w wybranych teoriach wzrostu gospodarczego.

2. Środowisko przyrodnicze jako czynnik rozwoju gospodarki w ujęciu historycznym

Od tysiącleci środowisko przyrodnicze warunkowało rozwój gospodarki prowadzonej przez człowieka. Można tutaj wyróżnić dwa jego podstawowe elementy: uwarunkowania geograficzne oraz elementy przyrody ożywionej. Wśród tych pierwszych można wymienić położenie geograficzne, klimat, ukształtowanie terenu, stosunki wodne, jakość gleb oraz obecność kopalin. Do istotnych elementów przyrody ożywionej zalicza się ekosystemy oraz gatunki istotne dla gospodarki człowieka (rośliny uprawne, lecznicze, zwierzęta hodowlane, ale również drobnoustroje chorobotwórcze, pasożyty, szkodniki i chwasty). Czynniki geograficzne warunkują występowanie poszczególnych gatunków oraz ich zbiorowisk. Przez wieki wybrane gatunki roślin i zwierząt ewoluowały (czasem z pomocą człowieka, którego działania prowadziły do wykształcenia się wielu ras) i były świadomie przenoszone na nowe tereny. Skutkiem tego jest trwający nieprzerwanie proces synantropizacji.

Celem wspomnianych przekształceń było dostosowanie środowiska przyrodniczego do zmieniających się w czasie potrzeb człowieka, pozwalające także na jego częściowe uniezależnienie się od warunków otoczenia. Należy jednak pamiętać, że w początkowych okresach rozwoju cywilizacji ludzkiej relacja człowiek–środowisko była ścisła i to czynniki przyrodnicze decydowały o tym, gdzie osiedlali się ludzie i jaką gospodarczą działalność prowadzili.

Najbardziej oczywista więź istnieje w odniesieniu do rolnictwa. Jeszcze 150 lat temu była to dominująca branża gospodarki. W wypadku upraw roślin i hodowli zwierząt sprzyjające warunki miały (i mają) kraje strefy umiarkowanej. W wielu regionach świata było i jest za sucho, zbyt gorąco lub zbyt zimno, gleby są jałowe. Dlatego też większość krajów rozwiniętych jest zlokalizowana właśnie w strefie klimatu umiarkowanego, dogodnego dla rozwoju rolnictwa. Inne państwa korzystały z położenia nadmorskiego i posiadania na swym terytorium rzek żeglownych (transport sprzyjający rozwojowi handlu)¹. Ekonomiczne użytkowanie środowiska wiązało się również z ochroną jego elementów – zarówno tych istotnych dla zaspokojenia potrzeb człowieka, jak i potrzeb wyższego rządu, np. estetycznych².

Od czasu rewolucji przemysłowej człowiek w znacznym stopniu uniezależnił się od warunków środowiska przyrodniczego³, ale wprowadzane przez niego przekształcenia – efekt uboczny lub celowy prowadzonej działalności – doprowadziły do zmian na skalę globalną, które mogą być niekorzystne zarówno dla człowieka, jak i gospodarki. Problematyka ochrony i wykorzystania środowiska zazwyczaj była pomijana w koncepcjach w XIX i w I połowie XX wieku. We współczesnych teoriach wzrostu gospodarczego te zagadnienia są poruszane.

3. Teorie rozwoju regionalnego

Zadaniem teorii rozwoju regionalnego jest nie tylko wyjaśnienie przyczyn różnic istniejących w rozwoju gospodarczym regionów, ale i stworzenie ogólnych założeń planowania regionalnego. Na bazie koncepcji rozwoju *od dołu*, której podstawą stało się wykorzystywanie zasobów danego regionu w celu zaspokojenia potrzeb jego mieszkańców⁴, powstała teoria regionalnego rozwoju endogenicznego (teoria

¹ F.J. Ayala-Carcedo, M.R. Y Gonzáles-Barros, *Economic Underdevelopment and Sustainable Development in the World: Conditioning Factors, Problems and Opportunities*, „Environment, Development and Sustainability” 2005, no 7, s. 101-102.

² Np. J. Boć, K. Nawłocki, E. Samborska-Boć, *Ochrona środowiska*, Kolonia Limited, Wrocław 2005, s. 7-33; J. Wiśniewski, D.J. Gwiazdowicz, *Ochrona przyrody*, AR, Poznań 2004, s. 15-18, 217-221, 272-285.

³ Człowiek jest częścią środowiska. Częściowe uniezależnienie wynika np. z rozwoju budownictwa, przemysłu chemicznego, spożywczego itp. – rozwiązano w ten sposób (fragmentarycznie) m.in. problem niedoboru żywności w okresie zimowym i wiosennym w strefie klimatu umiarkowanego, znaleziono substytuty minerałów, tkaniny syntetyczne itp.

⁴ J. Chmiel, *Małe i średnie przedsiębiorstwa a rozwój regionów*, ZBS-E, GUS i PAW, nr 243, Warszawa 1997, s. 71-72, 75-77; T.G. Grosse, *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 1, s. 25-26.

rozwoju lokalnego), czyli teoria rozwoju „o własnych siłach”⁵. Ponieważ podstawowe czynniki rozwoju regionów są mało mobilne, zgodnie z tą teorią powinny być one jak najlepiej wykorzystane, a celem polityki regionalnej jest usunięcie wewnętrznych barier wzrostu⁶.

Rozwój endogeniczny oznacza wykorzystanie zasobów znajdujących się w regionie w celu zaspokojenia potrzeb jego mieszkańców, w tym zasobów naturalnych. Powinny one być racjonalnie użytkowane, zapewniając trwałą rozwój regionu. Jednak często w zestawieniach miar rozwoju regionalnego pomija się te, które są związane ze środowiskiem przyrodniczym⁷.

Warto zwrócić baczniejszą uwagę na elementy przyrodnicze w polityce regionalnej. Powinny tutaj być uwzględnione zagadnienia związane z racjonalnym wykorzystaniem zasobów czynników wytwórczych w regionie, dostosowaniem struktury prowadzonej działalności do tych zasobów i potencjału środowiska przyrodniczego, ochroną środowiska przyrodniczego i racjonalnym zagospodarowaniem ziemi oraz zapobieganiem ekstensyfikacji gospodarczej⁸.

Należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden problem – w każdym regionie istnieją określone zasoby i walory przyrodnicze i na ich wykorzystanie władze regionalne mają wpływ. Nie mają jednak wpływu na zanieczyszczenia pochodzące z innych regionów (państw) przemieszczające się drogą powietrzną lub wodną na duże odległości. Istnienie takich zanieczyszczeń jest elementem polityki prowadzonej na szczeblu krajowym i ponadnarodowym.

4. Gospodarka oparta na wiedzy

W koncepcji gospodarki opartej na wiedzy, ściśle związanej z rozwojem społeczeństwa informacyjnego, podkreśla się znaczenie kapitału ludzkiego oraz postępu technicznego umożliwiającego generowanie, przetwarzanie i rozpowszechnianie informacji. Kluczowa wartość wiedzy jest także zaznaczana w trakcie wyznaczania nowych scenariuszy rozwoju. A.P. Wierzbiński podkreśla znaczenie samej edukacji i badań naukowych rozumianych jako dywersyfikacja kształcenia na poziomie uczelni wyższych, wprowadzanie powszechnego kształcenia ustawicznego oraz prowadzenie badań naukowych⁹.

⁵ Do najbardziej znanych twórców teorii rozwoju regionalnego można zaliczyć: W. Isarda, F. Perroux, G. Myrdala, A. Hirschmana, J. Friedmana i innych. Rozwojem endogenicznym zajmują się m.in.: J. Schaffer, T. Mitsuhashi, J.W. Scott, A. Vazquez-Barquero, P. Krugman, J. Mengin, J. Sachs.

⁶ J. Chmiel, wyd. cyt., s. 77-81.

⁷ Np. Z. Silski, *Elementy ekonomiki regionalnej*, Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 1997, s. 45.

⁸ A.P. Wiatrak, *Zmiany strukturalne i rozwój regionalny w gospodarce polskiej*, [w:] *Rozwój regionalny w warunkach transformacji*, B. Kożuch (red.), Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 1998, s. 88.

⁹ D. Waldziński, *Polityka regionalna w Polsce w procesie przemian kulturowo-cywilizacyjnych. Zarys problemu*, UWM w Olsztynie, Olsztyn 2005, s. 253-254.

Gospodarka oparta na wiedzy¹⁰ jest jednym z wariantów bazujących na teorii wzrostu endogenicznego. Model ten podkreśla istnienie wiedzy jako jednego z czynników produkcji, powstającego w wyniku procesów nagromadzenia, co nie oznacza, że pozostałe czynniki straciły na znaczeniu¹¹. Nabyta wiedza i jej zastosowanie przyczyniały się do rozwoju postępu i decydowały o rozwoju poszczególnych społeczeństw¹². To wiedza przekształcona w wynalazki wpływa na postęp i wzrost gospodarczy oraz umożliwia racjonalne wykorzystanie pozostałych czynników produkcji, w tym zasobów środowiska przyrodniczego.

Współcześnie wiedza i postęp techniczny wpłynęły na rozwiązanie części problemów związanych z korzystaniem z zasobów przyrodniczych (np. transport brakujących surowców, sztucznie wytworzone substytuty, dostęp do kopalin wcześniej nieosiągalnych itp.). Trzeba jednak wziąć pod uwagę, że postęp związany z wiedzą, technologiami spowodował część istotnych, problematycznych zmian w środowisku. Te kwestie należy rozwiązać, dlatego też A. Karpiński wśród najdynamiczniej rozwijających się współcześnie obszarów gospodarki światowej wymienia m.in. wytwarzanie dóbr związanych z ochroną środowiska¹³.

5. Teoria konkurencyjności

O konkurencyjności można mówić na poziomie makro- (kraj), mezo- (branże lub regiony) oraz mikroekonomicznym (poziom przedsiębiorstw). Na każdym z tych poziomów konkurencyjność jest uwarunkowana czynnikami endo- i egzogenicznymi. Wśród tych ostatnich czynników wymieniane są kwestie związane z użytkowaniem środowiska przyrodniczego, istniejącymi zasobami, normami ochrony środowiska. W odniesieniu do czynników konkurencyjności konstruowane są odpowiednie mierniki. Często w tych systemach mierników kwestie środowiskowe są pomijane lub uznawane za mało istotne

Na poziomie przedsiębiorstw¹⁴ wymienia się zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne czynniki determinujące ich konkurencyjność. Wśród tych ostatnich są też uwarunkowania ekologiczne. Z jednej strony środowisko może być traktowane jako bariera w rozwoju przedsiębiorstwa (normy emisji zanieczyszczeń czy jakości produktów), z drugiej zaś – istnienie zasobów naturalnych umożliwia prowadzenie działalności gospodarczej (surowce do produkcji)¹⁵. Coraz częściej przedsiębiorstwa

¹⁰ Pojęcie to spopularyzował P. Drucker.

¹¹ L. Zienkowski, *Gospodarka „oparta na wiedzy” – mit czy rzeczywistość?*, [w:] *Wiedza a wzrost gospodarczy*, L. Zienkowski (red.), WN SCHOLAR, Warszawa 2003, s. 15.

¹² Podano za: D. Waldziński, wyd. cyt., s. 79-82; porównaj także: L. Zienkowski, wyd. cyt., s. 31.

¹³ D. Waldziński, wyd. cyt., s. 254-255.

¹⁴ Za głównego twórcę teorii konkurencyjności na poziomie makro- i mikroekonomicznym uważa się M.E. Portera.

¹⁵ H.G. Adamkiewicz-Drwiłło, *Uwarunkowania konkurencyjności przedsiębiorstwa*, WN PWN, Warszawa 2002, s. 159-160, na ten temat pisze także m.in.: D.M.W.N. Hitchens, *The Implications for Competitiveness of Environmental Regulations for Peripheral Regions in the EU*, „Omega, The International Journal of Management Science” 1999, no 27, s. 105-111.

świadomie decydują się na działania prośrodowiskowe, budując w ten sposób swój wizerunek¹⁶. Nie wszyscy autorzy dostrzegają jednak związek istniejący między wzrostem konkurencyjności przedsiębiorstwa a wykorzystywaniem zasobów przyrodniczych¹⁷. Tej zależności nie odzwierciedlają także przyjęte systemy mierników¹⁸.

Konkurencyjność przedsiębiorstw przekłada się na konkurencyjność regionów. W odniesieniu do środowiska przyrodniczego – przez działania przedsiębiorstw wpływające na stan zanieczyszczenia środowiska, jego degradację i wyczerpywanie się zasobów. Przyjmuje się, że na poziomie regionów konkurencyjność determinują: infrastruktura, kapitał ludzki, instytucje i kapitał społeczny, istniejące w regionie przedsiębiorstwa, bezpośrednie inwestycje zagraniczne oraz stan środowiska przyrodniczego. Niektórzy autorzy marginalizują lub pomijają kwestię zasobów środowiska, dla innych zaś są to czynniki kluczowe¹⁹. Region może wykorzystać istniejące na jego terenie zasoby i walory przyrodnicze do osiągnięcia przewagi konkurencyjnej. Tak jest w regionach turystycznych czy regionach, na których obszarze są pożądane zasoby naturalne. Jednak kluczowe walory należy zachować w taki sposób, aby ich użytkowanie było możliwe również w przyszłości, co wiąże się z pewnymi ograniczeniami. Środowisko przyrodnicze może być zatem postrzegane jako bariera w rozwoju regionu.

Na poziomie gospodarki narodowej zagadnienia związane ze środowiskiem są również marginalizowane. Do najczęściej stosowanych mierników zalicza się *Growth Competitiveness Index* (GCI) i wskaźnik konkurencyjności. W wypadku tego pierwszego kwestie środowiskowe są pomijane całkowicie. Wskaźnik konkurencyjności liczony przez IMD (*International Institute for Management Development*) w grupie czynników *infrastruktury* uwzględnia stan środowiska przyrodnicze-

---

¹⁶ Szerzej: H.G. Adamkiewicz-Drwiłło, H. Kruk, *Konkurencyjność ekologiczna jako jeden z aspektów strategicznej konkurencyjności przedsiębiorstw*, [w:] *Strategie przedsiębiorstw w otoczeniu globalnym*, Z. Dworzecki, M. Romanowska (red.), SGH, Warszawa 2008, s. 143-147.

¹⁷ Porównaj np. J.W. Bossak, W. Bieńkowski, *Międzynarodowa zdolność konkurencyjna kraju i przedsiębiorstw. Wyzwania dla Polski na progu XXI wieku*, SGH, Warszawa 2004, s. 76-86.

¹⁸ Mierniki konkurencyjności przedsiębiorstw dotyczą zazwyczaj kwestii finansowych, np. J.W. Bossak, W. Bieńkowski, wyd. cyt., s. 142-152; T. Korol, *Symptomy spadku konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw*, [w:] *Konkurencyjność. Poziom makro, mezo i mikro*, N. Daszkiewicz (red.), WN PWN, Warszawa 2008, s. 186-198. Wydatki ponoszone na dostosowanie działalności do wymogów ochrony środowiska czy też zyski wynikające z zastosowania strategii opartej na wizerunku „firmy przyjaznej dla środowiska” będą miały w tych wynikach swoje odzwierciedlenie, ale brak mierników dla otoczenia zewnętrznego przedsiębiorstwa.

¹⁹ Np.: W.M. Gaczek, Z. Rykiel, *Konkurencyjność regionów a regionalizm ekonomiczny*, [w:] *Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów*, M. Klamut, L. Cybulski (red.), AE, Wrocław 2000, s. 51; E. Wysocka, 2000, *Podnoszenie efektywności funkcjonowania struktur terytorialnych*, [w:] *Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów*, M. Klamut, L. Cybulski (red.), Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław 2000, s. 71-72 oraz I. Pietrzyk, *Konkurencyjność regionów w ujęciu Komisji Europejskiej*, [w:] *Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów*, M. Klamut, L. Cybulski (red.), AE, Wrocław 2000, s. 24-30.

go. Uwzględniane są m.in.: ekologiczny odcisk stopy, rozwój zrównoważony, prawo ochrony środowiska, emisja CO₂, oczyszczalnie ścieków, poziom recyklingu opakowań tekturowych i papieru. Jednak większość wyszczególnionych w kategorii „zdrowie i środowisko” kryteriów dotyczy zdrowia i jakości życia mieszkańców danego kraju. Wymienione kryteria wiążą się raczej z jakością życia niż odzwierciedlają rzeczywisty stan otoczenia, są ponadto dość ogólne²⁰.

6. Teoria rozwoju zrównoważonego i trwałego

Zgodnie z koncepcją rozwoju trwałego i zrównoważonego (zwanego także sustensywnym) istnieje równowaga między trzema równorzędnymi komponentami: ładem ekonomicznym, społecznym i ekologicznym²¹. Środowisko przyrodnicze jest stawiane na równi z rozwojem społecznym, zaspokajaniem potrzeb człowieka i ze wzrostem gospodarczym. W systemie mierników istnieje wiele związanych z istniejącymi zasobami przyrodniczymi, ze stanem środowiska, z wpływem gospodarki na otoczenie oraz wpływem środowiska na jakość życia, w tym zaspokajanie potrzeb człowieka. W tej teorii kwestie środowiskowe zostały potraktowane najszerzej i najpełniej²².

Pojęcie rozwoju zrównoważonego ewoluowało²³. Obecnie można powiązać je z jakością życia (w odniesieniu do obecnych i przyszłych pokoleń), ochroną środowiska, ze sprawiedliwością wewnątrz- i międzypokoleniową itp.²⁴. Koncepcję rozwoju zrównoważonego próbuje się także powiązać ze wzrostem gospodarczym i z poziomem dobrobytu społecznego²⁵.

²⁰ E. Lechman, 2008, *Technologie informacyjne i komunikacyjne jako czynnik kształtujący mekroekonomiczną konkurencyjność gospodarki*, [w:] *Konkurencyjność. Poziom makro, mezo i mikro*, N. Daszkiewicz (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 22-28; J.W. Bossak, W. Bieńkowski, wyd. cyt., s. 155-166 oraz www.02.imd.ch/criteria/....

²¹ Pierwszą definicję rozwoju zrównoważonego przedstawiono w Raporcie Brundtland (raport „Środowisko i rozwój” z 1987 r). Porównaj np. M. Keiner, *Re-Emphasizing Sustainable Development – The Concept of Evolutionability*, „Environment, Development and Sustainability” 2004, no 6, s. 380-381; N. Munier, *Economic Growth and Sustainable Development: Could Multicriteria Analysis Be Used to Solve This Dichotomy?*, „Environment, Development and Sustainability” 2006 no 8, s. 428.

²² Porównaj np. *Wskaźniki ekorozwoju*, T. Borys (red.), Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 1999.

²³ Tą problematyką zajmowało się i zajmuje się wielu badaczy, np. N. Georgescu-Roegen, R. Constanza, N. Munier, H.T. Odum, D.W. Pearce i inni, a problematyką wzrostu gospodarczego lub łączenia rozwoju zrównoważonego ze wzrostem gospodarczym – m.in.: H.E. Daly, R.J. Barro, W. Beckerman, P.S. Landes, W. Nordhaus, J. Stiglitz czy J. Tobin.

²⁴ Na ten temat pisze np. D. Gibbs, *Ecological Modernisation, Regional Economic Development And Regional Development Agencies*, „Geoforum” 2000 vol. 31, s. 10.

²⁵ Np. W. Beckerman, J. Pasek, *Justice, Posterity and the Environment*, Oxford University Press, Oxford 2001, s. 82-83; N. Munier, wyd. cyt., s. 425-431.

7. Podsumowanie

W wymienionych teoriach wzrostu gospodarczego środowisko przyrodnicze często w ujęciu bezpośrednim jest pomijane (z wyjątkiem koncepcji ekorozwoju). Najczęściej zwraca się uwagę na kwestie związane z postępowaniem technicznym czy kapitałem ludzkim, marginalnie wspominając o zasobach i walorach przyrodniczych warunkujących działalność gospodarczą. Środowisko przyrodnicze jest postrzegane jako czynnik rozwoju (który umożliwi zaspokajanie potrzeb, dostarcza niezbędnych surowców, żywności itp.) lub jako swoista jego bariera – ze względu na istnienie obszarów chronionych oraz niekorzystne warunki lub brak pewnych zasobów (częściowo te ograniczenia są niwelowane wskutek postępu technicznego). Bariere wzrostu może stanowić degradacja środowiska jako efekt działalności ludzkiej.

Podsumowując, można skonstatować, że mimo rozwoju wiedzy i technologii, środowisko przyrodnicze nadal odgrywa istotną rolę i nie powinno być pomijane w teoriach wzrostu gospodarczego – co więcej, ze względu na globalne zmiany środowiska coraz częściej kwestie przyrodnicze będą poruszane i uwzględnianie w praktyce prowadzenia działalności gospodarczej na poziomie mikro- mezo- i makroekonomicznym.

Literatura

- Adamkiewicz-Drwiłło H.G., Kruk H., *Konkurencyjność ekologiczna jako jeden z aspektów strategicznej konkurencyjności przedsiębiorstw*, [w:] *Strategie przedsiębiorstw w otoczeniu globalnym*, Z. Dworzecki, M. Romanowska (red.), Szkoła Główna Handlowa w Warszawie – Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2008.
- Adamkiewicz-Drwiłło H.G., *Uwarunkowania konkurencyjności przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Ayala-Carcedo F.J., Gonzáles-Barros M.R.Y., *Economic Underdevelopment and Sustainable Development in the World: Conditioning Factors, Problems and Opportunities*, „Environment, Development and Sustainability” 2005 no 7.
- Beckerman W., Pasek J., *Justice, Posterity and the Environment*, Oxford University Press, Oxford 2001.
- Boć J., Nawłocki K., Samborska-Boć E., *Ochrona środowiska*, Kolonia Limited, Wrocław 2005.
- Bossak J.W., Bieńkowski W., *Międzynarodowa zdolność konkurencyjna kraju i przedsiębiorstw. Wyzwania dla Polski na progu XXI wieku*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie – Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2004.
- Chmiel J., *Małe i średnie przedsiębiorstwa a rozwój regionów*, Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAW, nr 243, Warszawa 1997.
- Gaczek W.M., Rykiel Z., *Konkurencyjność regionów a regionalizm ekonomiczny*, [w:] *Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów*, M. Klamut, L. Cybulski (red.), AE, Wrocław 2000.
- Gibbs D., *Ecological Modernisation, Regional Economic Development and Regional Development Agencies*, „Geoforum” 2000, vol. 31.

- Grosse T.G., *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 1.
- Hitchens D.M.W.N., *The Implications for Competitiveness of Environmental Regulations for Peripheral Regions in the EU*, „Omega, The International Journal of Management Science” 1999, no 27.
- Keiner M., *Re-Emphasizing Sustainable Development – The Concept Of ‘Evolutionability’*, „Environment, Development and Sustainability” 2004, no 6.
- Korol T., *Symptomy spadku konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw*, [w:] *Konkurencyjność. Poziom makro, mezo i mikro*, N. Daszkiewicz (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Lechman E., *Technologie informacyjne i komunikacyjne jako czynnik kształtujący makroekonomiczną konkurencyjność gospodarki*, [w:] *Konkurencyjność. Poziom makro, mezo i mikro*, N. Daszkiewicz (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Munier N., *Economic Growth and Sustainable Development: Could Multicriteria Analysis Be Used to Solve This Dichotomy?*, „Environment, Development and Sustainability” 2006, no 8.
- Pietrzyk I., *Konkurencyjność regionów w ujęciu Komisji Europejskiej*, [w:] *Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów*, M. Klamut, L. Cybulski (red.), AE, Wrocław 2000.
- Silski Z., *Elementy ekonomiki regionalnej*, Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 1997.
- Waldziński D., *Polityka regionalna w Polsce w procesie przemian kulturowo-cywilizacyjnych. Zarys problemu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2005.
- Wiatrak A.P., *Zmiany strukturalne i rozwój regionalny w gospodarce polskiej*, [w:] *Rozwój regionalny w warunkach transformacji*, B. Kożuch (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 1998.
- Wiśniewski J., Gwiazdowicz D.J., *Ochrona przyrody*, AR, Poznań 2004.
- Wskaźniki ekorozwoju*, T. Borys (red.), Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 1999.
[www.02.imd.ch/criteria/...](http://www.02.imd.ch/criteria/)
- Wysocka E., *Podnoszenie efektywności funkcjonowania struktur terytorialnych*, [w:] *Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów*, M. Klamut, L. Cybulski (red.), AE, Wrocław 2000.
- Zienkowski L., *Gospodarka „oparta na wiedzy” – mit czy rzeczywistość?*, [w:] *Wiedza a wzrost gospodarczy*, L. Zienkowski (red.), Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2003.

THE IMPORTANCE OF THE ENVIRONMENT ACCORDING TO MODERN THEORIES OF ECONOMIC GROWTH

Summary

The environment was and still is an important factor of economic growth. It creates life conditions and supplies resources but human economy has caused several changes in global nature. In spite of knowledge and technology development, the environment has crucial importance for economic development. In the article, several contemporary growth theories were presented with regard to natural resources.